

**Макаруха З.М.**

Секретаріат Кабінету Міністрів України

## НОВА СТРАТЕГІЯ ДЛЯ ІНІЦІАТИВИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ «СХІДНЕ ПАРТНЕРСТВО»: ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

*Мета статті – проведення аналізу наявних підходів до оновлення, що триває, ініціативи Європейського Союзу «Східне партнерство» та виокремлення ключових пріоритетів України в рамках консультаційного процесу. Методологічну основу дослідження становлять низка методологічних принципів, методів і підходів, зокрема: діалектичний метод, аналізу і синтезу, порівняльно-правовий, системний, структурно-функціональний та інші. Наукова новизна полягає в результатах здійсненого аналізу розвитку ініціативи Європейського Союзу «Східне партнерство», насамперед виокремленні основних засад її перегляду в рамках структурованого діалогу Європейського Союзу. Визначено особливості впливу політики «Східного партнерства» на двосторонній формат взаємодії Європейського Союзу з асоційованими державами (Україна, Грузія та Молдова), які імплементують угоди про асоціацію. Зазначено й обґрунтовано необхідність надання політиці «Східного партнерства» стратегічного спрямування, поглиблення диференціації з асоційованими країнами, зокрема на основі досвіду країн Європейської асоціації вільної торгівлі, які утворюють Європейський економічний простір з Європейським Союзом і користуються практично всіма перевагами членства.*

**Ключові слова:** Європейський Союз, Східне партнерство, Угода про асоціацію, асоційовані країни, Європейська асоціація вільної торгівлі, Європейський економічний простір.

**Постановка проблеми.** Актуальність теми дослідження полягає в тому, що минулого року Європейський Союз (далі – ЄС) розпочав структуровані консультації щодо чергового оновлення ініціативи ЄС «Східне партнерство» (далі – СхП). Ці дискусії триватимуть до саміту СхП, що запланований на червень 2020 р., та закладуть основу політики СхП у середньо- чи навіть довгостроковій перспективі. Саме тому для України, Грузії та Молдови, які імплементують угоди про асоціацію з ЄС, першочерговою метою оновлення СхП є поглиблення субстантивної та інституційної диференціації.

**Аналіз наукових досліджень і публікацій.** Питання правових основ двостороннього порядку денного Україна – ЄС, а також політики СхП стали предметом досліджень у наукових працях таких учених, як: В. Муравйов, М. Микієвич, Н. Камінська, Р. Петров, О. Шпакович, Т. Комарова, В. Василенко, К. Смирнова й інші.

**Постановка завдання.** Метою статті є проведення аналізу наявних підходів до оновлення, що триває, СхП і виокремлення ключових пріоритетів України в рамках консультаційного процесу.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Саме східноєвропейський вимір Європейської політики сусідства (далі – ЄПС) продовжує визначати рамки сучасних відносин між Україною

та ЄС. Незважаючи на те, що відповідно до Спільної заяви Празького саміту від 7 травня 2009 р. СхП має доповнюючий характер до двосторонніх відносин між ЄС і країнами-партнерами, ця політика стримує амбіції передусім України, Грузії та Молдови щодо набуття в перспективі повноправного членства в ЄС.

Ініціатива «Східне партнерство», започаткована у травні 2009 р., оформила чітке розмежування (хоч і в межах ЄПС) між європейськими сусідами ЄС (Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Молдова й Україна) та сусідами Європи (Північна Африка та Близький Схід), які, навіть із формального погляду, не мають права на подання заявки на членство в ЄС.

Ініціатива, як і ЄПС, не закріплює європейської перспективи країн-партнерів в ЄС. Метою Ініціативи є сприяння процесам реформ у країнах-партнерах, зокрема шляхом укладення угод про асоціацію, включаючи створення зони вільної торгівлі, а також лібералізації візового режиму між ЄС та країнами-партнерами.

Варто зазначити, що реалізація СхП базується на принципах диференціації, спільної відповідальності, а також на підході «більше за більше» (чим більший поступ країни-партнера в реформах, тим більшу підтримку вона отримує з боку ЄС).

Із часу свого започаткування СхП зазнає постійних трансформацій. Так, головною подією у процесі стратегічного перегляду СхП у рамках ЄПС, який тривав із літа 2010 р., стало оприлюднення 25 травня 2011 р. Спільної комунікації Європейської комісії та Високого представника ЄС у закордонних справах та політики безпеки «Нова відповідь сусідству, що змінюється».

З погляду інтересів України найпомітнішою інновацією підходу ЄК та ЄСЗД до ЄПС стало включення до Комунікації згадки про ст. 49 Договору про ЄС, у якій йдеться про право подавати заявку на членство в ЄС.

Загалом, Комунікація про стратегічний перегляд ЄПС містила зведений перелік можливостей наближення сусідів до ЄС, викладених у загальних рисах. Вони безкомпромисно зумовлені прогресом партнерів у сфері демократії.

Проте, незважаючи на те, що включене до Спільної комунікації посилання на ст. 49 Договору про ЄС викликало жваві дискусії, воно не знайшло відображення в тексті Висновків Ради від 20 червня 2011 р. Натомість до Висновків у контексті відносин із країнами «Східного партнерства» було включене формулювання про «визнання європейських прагнень та європейського вибору деяких партнерів».

Незважаючи на сподівання країн-партнерів, Другий саміт «Східного партнерства», який відбувся 29–30 вересня 2011 р. у Варшаві, також не надав партнерам європейської перспективи. Саміт політично закріпив перенесення ключових результатів стратегічного перегляду ЄПС до контексту «Східного партнерства», що передусім стосується принципу «більше за більше» як основи розбудови відносин між ЄС і країнами-партнерами.

Результатами Вільнюського саміту СхП 28–29 листопада 2013 р. стало парафування Грузією та Молдовою угоди про асоціацію та відмова тогочасного Президента України В. Януковича підписати Угоду про асоціацію України з ЄС, спричинивши протести на Майдані, які переросли в Революцію гідності.

Учасники саміту ухвалили Вільнюську декларацію із закликом до пострадянських країн Східної Європи та Закавказзя до проведення більш широких демократичних і економічних реформ, а також із закликом до Росії поважати вибір цих країн в інтересах європейської інтеграції.

Ризький саміт СхП відбувся 21–22 травня 2015 р. на тлі нового геополітичного і безпекового контексту в регіоні СхП, позначеного триваючою агресією Російської Федерації проти України,

політичним і економічним тиском на інші країни СхП. Водночас це був перший захід найвищого рівня в рамках СхП із часу укладення і початку тимчасового застосування угод про асоціацію з Україною, Грузією і Молдовою. Метою Саміту було підтвердження зобов'язання ЄС щодо подальшого розвитку «Східного партнерства», підтримки країн-учасниць СхП на шляху реформ, підтвердження суверенного права східноєвропейських партнерів вільно обирати рівень амбітності відносин з ЄС і шлях свого розвитку.

У рамках підготовки до 5-го Саміту СхП (Брюссель, 2017 р.) сторона ЄС виходила з того, що СхП має запропонувати максимальні переваги для громадян країн-партнерів, залишаючи питання європейської перспективи для асоційованих країн відкритим. У цьому зв'язку ЄСЗД спільно з ЄК розробили документ «Східне партнерство – 20 очікуваних досягнень до 2020 р. Фокус на ключових пріоритетах та відчутних результатах» [1]. Документ сформулював 20 досягнень: по 4–5 за чотирма пріоритетними напрямками, визначеними на Ризькому саміті СхП, та 3 міжвідрізнні завдання: посилення взаємодії із громадянським суспільством, гендерна рівність і недискримінація та стратегічна комунікація. У ньому було визначено завдання та цілі до 2020 р.

У 2020 р. закінчується дія 20 досягнень СхП до 2020 р. Відповідно до моніторингу виконання цього документа, який здійснено фахівцями проекту «Громадська синергія» Україна має поступ за більшістю напрямів співпраці і наближається до досягнення поставлених завдань та результатів у тих сферах, які передбачають чіткі індикатори успіху [2].

Підбиття підсумків виконання 20 досягнень СхП до 2020 р. має значення як для країн-партнерів, так і для ЄС. Зокрема для ЄС – це передусім розуміння загальних трендів у країнах СхП. У цьому разі навіть горизонтальний аналіз дає змогу виокремити Україну, Грузію та Молдову серед інших країн-партнерів СхП.

Аналіз розвитку політики СхП і різні амбіції та темпи країн-партнерів щодо наближення до ЄС дають змогу зробити висновки про назрілу необхідність диференціації СхП, як це було запропоновано у 2009 р. для ЄПС.

Саме структуровані консультації, розпочаті у 2019 р., та запланований на червень Саміт СхП у Загребі мають дати відповідь на триваючий запит України, Грузії та Молдови щодо поглиблення диференціації в рамках СхП.

Адже Угоди про асоціацію цих трьох країн з ЄС є беззаперечним успіхом як двостороннім

порядків денних, так і СхП. Саме ці три країни, на відміну від трьох інших країн-партнерів СхП – Азербайджану, Білорусі та Вірменії, адаптують значний масив національного законодавства до законодавства ЄС і демонструють серйозну налаштованість на економічну та політичну інтеграцію з ЄС.

Навіть більше, у рамках структурованих консультацій з ЄС Україна, Грузія та Молдова виступили зі спільними деклараціями як на рівні громадянського суспільства [3], так і на рівні урядів. Спільним меседжем у цих документах є необхідність посилення інтеграції з ЄС на основі угод про асоціацію, включаючи Поглиблені та всеохоплюючі зони вільної торгівлі.

Україна підготувала пакет відповідних пропозицій. Ініціативи України полягають у поглибленні торгівлі з ЄС через зняття відповідних бар'єрів, подальшому секторальному зближенні з ЄС, запровадженні додаткового формату співпраці між ЄС та асоційованими партнерами СхП+, активізації співпраці у сфері безпеки та боротьби з гібридними загрозами, а також поширенні на СхП програм ЄС (Discover EU; Interrail, Youth Guarantee Program, Jaspers тощо).

Україна виходить із важливості поглиблення диференціації в рамках СхП і подальшого секторального зближення асоційованих партнерів з ЄС, а також застосування принципу «більше за більше». Диференціація повинна реалізовуватись шляхом запровадження додаткового формату діалогу між ЄС та країнами, які уклали УА з ЄС. Україна закликає поширити вже існуючий досвід проведення неформальних міністерських зустрічей із питань торгівлі у форматі «ЄС+3» на сфері транспорту, енергетики, цифрової економіки та митної співпраці.

Важливим напрямом у новому порядку денному СхП, на думку України, повинна стати безпека. ЄС має відігравати більш помітну роль у врегулюванні конфліктів у країнах СхП, зокрема розглянути можливість направлення місії СПБО. Крім того, важливим напрямом співпраці має стати взаємодія в галузі боротьби з гібридними загрозами. Вона може передбачати приєднання зацікавлених країн до PESCO; ENISA (Agency for network security), залучення до Системи швидкого оповіщення.

У сфері транспорту для України важливою є подальша реалізація Індикативного інвестиційного плану дій щодо поширення Транс'європейської транспортної мережі на країни СхП, включення внутрішніх водних шляхів

України до TEN-T, укладання угоди про Спільний авіаційний простір.

Важливо, що в Європарламенті групою Європейської народної партії затверджено низку співзвучних пропозицій депутата Андрюса Кубілюса, викладених у документі «Стратегія щодо майбутнього Східного партнерства» [5]. Документ закріплює важливі пропозиції з оновлення СхП, а радше надання стратегічного характеру цій політиці.

У цьому зв'язку варто погодитися з Андрюсом Кубілюсом у тому, що Україна, Грузія та Молдова (так зване «асоційоване тріо») потребують нової стратегії до 2030 р. в рамках СхП. На його думку, ЄС має повністю інтегрувати принцип «більше за більше» в основу цієї стратегії. Саме цей принцип має забезпечити повну залученість ЄС до євроінтеграційного процесу асоційованого тріо. Інакше кажучи, стратегія має передбачати не лише докорінні реформи у трьох країнах, але й конкретні кроки назустріч із боку ЄС. Така стратегія може бути реалізована за аналогією «Берлінського процесу», підтриманого інституціями ЄС і коаліцією європейських держав у 2014 р. для активації інтеграційних реформ у Західних Балканах. Зокрема, може бути сформована коаліція країн ЄС, які мають особливий інтерес до просування асоційованого тріо в рамках СхП. Окрім цього, реалізація стратегії може бути підсилена такими головуваннями в Раді ЄС (Хорватія та Німеччина у 2020 р., Чехія та Франція у 2022 р., Швеція у 2023 р., Польща і Данія у 2025 р., Литва у 2027 р., Латвія у 2028 р. тощо) [4].

Проте, виходячи з інформації Європейської служби зовнішньої діяльності та Єврокомісії про підсумки консультацій щодо нового порядку денного СхП, останній включатиме заходи, спрямовані на зміцнення верховенства права, боротьбу з корупцією, судову реформу та посилення незалежних засобів масової інформації у країнах-партнерах. Новими напрямами співпраці стануть т.зв. «екологічний порядок денний» (green agenda [5]), цифрова економіка, безпека і посилення стійкості партнерів, а також тематика молоді й інновацій. Також будуть продовжені окремі напрями із «20 досягнень до 2020 р.», зокрема, це стосується поширення Транс'європейської транспортної мережі на країни СхП.

Сторона ЄС має намір удосконалити систему моніторингу за виконанням майбутніх завдань і застосовувати принципи «більше за більше» і «менше за менше».

Окрім цього, ЄС формує нову Багаторічну фінансову перспективу ЄС на період 2020–2027 рр. – новий бюджет ЄС [6].

У зв'язку з виходом Великої Британії з ЄС та зі значним скороченням обсягів бюджету Європейського Союзу Єврокомісія має намір запровадити жорстку фінансову дисципліну, яка полягатиме в оптимізації наявних інструментів зовнішньої фінансової допомоги, зокрема й Інструменту європейського сусідства (далі – ЄІС), який нині дозволяє країнам-учасникам «Східного партнерства» залучати додаткові фінансові ресурси Євросоюзу на імплементацію внутрішніх реформ, програм і проєктів.

Викликає занепокоєння негативний вплив злиття і переформатування існуючих інструментів підтримки на фінансування програм співпраці із країнами СхП. Особливо це стосується принципу гнучкості нового бюджету ЄС, завдяки якому кошти, призначені для регіону ЄПС, можуть бути перенаправлені, за потреби, в інші регіони світу.

Позиція асоційованих країн – необхідність передбачити в рамках глобального інструменту спеціальний інструмент співпраці із трьома країнами УА/ПВ ЗВТ – Україною, Молдовою та Грузією.

Відтак, беручи до уваги вищезазначений аналіз, стратегічного перегляду СхП немає в середньостроковому порядку денному Європейської комісії. Водночас у представленій 5 лютого 2020 р. Комісаром ЄС із питань розширення та ЄПС О. Варгеем Комунікації Єврокомісії щодо вдосконалення процесу вступу в ЄС країн Західних Балкан немає чіткої відповіді щодо перспективи подальшого розширення ЄС. Комунікація, загалом, базується на пропозиціях Франції щодо реформи передвступних переговорів [7]. Схвалення цієї Комунікації покликане розблокувати започаткування переговорів з Північною Македонією й Албанією, на відкриття яких не погоджувалась Франція (а також Нідерланди і Данія, хоча їхні застереження не були такими жорсткими).

Відтепер процес вступу стає ще більш зарегульованим, вводяться додаткові передумови для відкриття і закриття переговорних глав, посилюється роль держав-членів ЄС в ухваленні рішень щодо призупинення переговорів. Нововведення передбачають і можливість реверсу передвступних переговорів на будь-якому етапі, а також повторне відкриття вже закритих глав. Ці нововведення застосовуватимуться лише до переговорів про вступ із новими країнами. Водночас зазначається, що вони можуть бути адаптовані

й до існуючих переговорних рамок, за якими вже ведеться діалог із Сербією і Чорногорією.

Така зарегульованість процесу вступу в ЄС може бути аргументом для країн СхП і ЄС. Адже надання перспектив членства для асоційованих країн може бути зумовлено можливістю реверсу переговорів на будь-якому етапі та не створює жодних ризиків для країн ЄС.

Проте за відсутності перспектив членства стратегія асоційованого тріо, на нашу думку, має базуватися на існуючому досвіді країн Європейського економічного простору (далі – ЄЕП), які практично повністю інтегровані у внутрішній ринок та політики ЄС, хоча не є членами ЄС.

Договір про Європейський економічний простір 1992 р. (The EEA Agreement) дозволив розширити внутрішній ринок ЄС на сторони, що не є членами ЄС [8]. Сторонами Договору є три держави Європейської асоціації вільної торгівлі (далі – ЄАВТ) (Ісландія, Ліхтенштейн та Норвегія), ЄС і його держави-члени. Договір про ЄЕП спрямований на те, щоб забезпечити вільний рух робочої сили, товарів, послуг та капіталу між країнами ЄАВТ і ЄС на умовах та принципах внутрішнього ринку ЄС.

Країни ЄАВТ ухвалюють більшість законодавства ЄС щодо єдиного ринку, з окремими винятками, зокрема й закони щодо спільної сільськогосподарської політики та спільної рибної політики.

У рамках ЄЕП створено спільні інституції, зокрема Раду, Комітет, Парламентський комітет і Консультативний комітет. У рамках цих інституцій ухвалюються спільні рішення. На рівні ЄАВТ також створені спільні інституції, до яких входить і Суд ЄАВТ. Така двоступінчаста інституційна система дає змогу спочатку виробляти позиції на рівні ЄАВТ, а потім виносити їх на спільний із державами-членами й інституціями ЄС рівень.

Цікавим є той факт, що Норвегія, Ісландія та Ліхтенштейн не мають формального доступу до процесу ухвалення рішень в ЄС, але можуть зробити свій внесок на підготовчому етапі, коли Комісія ЄС розробляє пропозиції щодо нового законодавства, яке має бути включено до Угоди про ЄЕП. Сюди входить право участі в експертних групах і комісіях Комісії ЄС. Держави ЄАВТ також мають право подавати коментарі щодо майбутнього законодавства ЄС. Саме цей механізм є надзвичайно важливим, оскільки дає можливість висловлювати державам, які не є членами ЄС, свою позицію щодо законопроектів ЄС [9].

Досвід країн ЄЕП набуває все більшої актуальності для асоційованих партнерів СхП. Адже ці



три країни імплементують Угоду про асоціацію, водночас не мають перспектив набуття повноправного членства в ЄС, навіть більше, не мають спільного механізму «скрінінгу» українського законодавства на предмет відповідності праву ЄС. Окрім цього, асоційовані країни стикаються зі спільною проблемою – необхідністю актуалізації положень Угод про асоціацію у зв'язку з розвитком права ЄС. Усе це зумовлює необхідність вироблення для асоційованих країн гнучких механізмів інтеграції у внутрішній ринок ЄС, які б давали можливість автоматично враховувати розвиток права ЄС у національних імплементативних процесах.

Першим системним кроком щодо початку діалогу із зазначених питань між асоційованими країнами та ЄС може стати запровадження Ради асоціації ЄС – асоційоване тріо, а також різних можливостей взаємодії з інституціями ЄС, зокрема зустрічей із галузевими радами ЄС, або робочими групами Ради ЄС, як-от COEST (Робоча група ЄС із питань Східної Європи та Центральної Азії) (Our Strategy on the Future of Eastern Partnership Association Trio 2030) [10].

Ці заходи можуть бути поєднані з вивченням євроінтеграційного досвіду країн ЄАВТ у рамках

існуючого між Україною та Норвегією механізму з питань європейської інтеграції. До того ж Україна неодноразово отримувала підтвердження від Норвезької сторони готовності впровадити програму стажування українських державних службовців, які займаються питаннями європейської інтеграції, у відповідних державних інституціях Норвегії, а можливо, у перспективі, і в керівних органах ЄАВТ і СЕП.

**Висновки.** Наукова новизна полягає в результатах здійсненого аналізу розвитку ініціативи ЄС «Східне партнерство», насамперед виокремленні основних засад її перегляду в рамках структурованого діалогу ЄС. Визначено особливості впливу політики СхП на двосторонній формат взаємодії ЄС з асоційованими державами (Україна, Грузія та Молдова), які імплементують угоди про асоціацію.

На основі проведеного аналізу зазначено й обґрунтовано необхідність надання політиці СхП стратегічного спрямування, поглиблення диференціації з асоційованими країнами, зокрема на основі досвіду країн Європейської асоціації вільної торгівлі, які утворюють Європейський економічний простір з ЄС та користуються практично всіма перевагами членства.

#### Список літератури:

1. Eastern Partnership – 20 Deliverables for 2020 Focusing on key priorities and tangible results. Brussels, 9.6.2017 SWD (2017) 300 final. URL: [https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/swd\\_2017\\_300\\_fl\\_joint\\_staff\\_working\\_paper\\_en\\_v5\\_p1\\_940530.pdf](https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/swd_2017_300_fl_joint_staff_working_paper_en_v5_p1_940530.pdf).
2. Поступ України у виконанні двадцяти досягнень Східного партнерства до 2020 р. (3-є видання). URL: <https://www.civic-synergy.org.ua/analytics/ukraine-s-implementation-of-20-eastern-partnership-deliverables-for-2020/?fbclid=IwAR3tOmL8LXIN3YA2TgvZqqegMyZXFWNf3H6jaENmBHD6Bsf5rjXixkZooPc>.
3. Під час Форуму асоціацій ухвалено спільну Декларацію громадських платформ України, Грузії та Молдови щодо співпраці у прагненні до євроінтеграції. URL: <http://eap-csf.org.ua/pid-chas-forumu-asotsiatsiy-uhvaleno-spilnu-deklaratsiyu-gromadskih-platform-ukrayini-gruziyi-ta-moldovi-shhodo-spivpratsi-u-pragnenni-do-yevrointegratsiyi/?fbclid=IwAR1s4ACd9xoNu3o49lyL1n2ilu5j24jR8QLP3PImWuUZM02BtDbAZNyQN0>.
4. Емерсон М. Виграшний хід ЄС: як має змінитися політика щодо Східного партнерства. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/>.
5. The European Green Deal. URL: Brussels, 11.12.2019 COM (2019) 640 final. URL: [https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/european-green-deal-communication\\_en.pdf](https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/european-green-deal-communication_en.pdf).
6. Європейський інструмент сусідства (ЄІС). URL: <http://eu-ua.org/tekhnichna-ta-finansova-dopomoha>.
7. 2019 Communication on EU Enlargement Policy. URL: Brussels, 29.5.2019 COM (2019) 260 final: [https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20190529-communication-on-eu-enlargement-policy\\_en.pdf](https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20190529-communication-on-eu-enlargement-policy_en.pdf).
8. The EEA Agreement. URL: <https://www.efta.int/Legal-Text/EEA-Agreement-1327>.
9. How EU Law becomes EEA Law. URL: <https://ealaw.efta.int/>.
10. Our Strategy on the Future of Eastern Partnership Association Trio 2030. URL: <https://tsajunga.lt/wp-content/uploads/2019/10/LT-EPP-Trio-Strategy-2030.pdf>.
11. Камінська Н. Європейська система місцевого і регіонального самоврядування та Україна : монографія. Київ : КНТ, 2014. 413 с.

**Makaruha Z.M. NEW STRATEGY FOR THE EU EASTERN PARTNERSHIP:  
POLICY-LEGAL ASPECTS**

*The purpose of the article is to analyze existing approaches to the ongoing renewal of the EU Eastern Partnership initiative and to highlight Ukraine's key priorities in the consultation process. The methodological basis of the study was a number of methodological principles, methods and approaches, in particular, dialectical method, analysis and synthesis, comparative legal, systemic, structural and functional and others. The scientific novelty is the results of the analysis of the initiative's development of the EU Eastern Partnership initiative (hereinafter referred to as the EaP), in particular the main features of its review within the framework of the EU structured dialogue. The features of the influence of the EC policy on the bilateral format of EU interaction with the associated states (Ukraine, Georgia and Moldova) implementing the Association Agreements are identified. The article concludes that the first systematic step towards starting a dialogue on these issues between the associated countries and the EU could be the introduction of the EU Association Council – the associated trio, as well as various opportunities for interaction with EU institutions, including meetings with EU sectoral councils or working groups, EU Councils such as COEST (EU Working Group on Eastern Europe and Central Asia). These measures can be combined with a study of the European integration experience of EFTA countries within the framework of the existing European integration mechanism between Ukraine and Norway. Moreover, Ukraine has repeatedly received confirmation from the Norwegian side of its readiness to implement an internship program for Ukrainian civil servants dealing with European integration issues in the relevant state institutions of Norway, and possibly, in the future, in the EFTA and EEA governing bodies. The need for strategic approach and deepening of differentiation with the associated countries was emphasized and substantiated, in particular on the basis of the experience of the European Free Trade Association countries, which form the European Economic Area with the EU and have all the benefits of membership.*

**Key words:** European Union, Eastern Partnership, Association Agreement, associated countries, European Free Trade Association, European Economic Area.